

Розділ 1. РЕГІОНАЛЬНІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 339.92:332:359.09(477:498)

Гаврилко П.П., Колодійчук А.В.

ЛОКАЛЬНІ СТИМУЛИ АКТИВІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКО-РУМУНСЬКОЇ ТРАНСКОРДОННОЇ СПІВПРАЦІ

У статті охарактеризовано стан та проблеми транскордонного співробітництва Івано-Франківської області на сучасному етапі, запропоновано практичні рекомендації щодо їх вирішення. Зокрема у дослідженні проаналізовано нормативно-правове підґрунтя функціонування механізмів активізації транскордонної взаємодії Прикарпаття, дано характеристику стану транскордонної інноваційної інфраструктури регіону, участь Івано-Франківщини у діяльності єврорегіонів “Карпати” та “Верхній Прут”. Обґрунтовано доцільність спорудження пункту пропуску “Шибене-Поеніле-де-Суб-Мунте” та його роль в активізації соціально-економічного розвитку області.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, транскордонний кластер, інфраструктура, єврорегіон, зовнішня торгівля, залучення інвестицій, пункт пропуску, інновації, туристичний кластер.

Постановка проблеми. Повноцінна модернізація національної економіки, її ефективна інтеграція у світове господарство, євроінтеграційні процеси немислимі без активізації транскордонного співробітництва, в першу чергу з країнами ЄС. І в світлі цього співробітництва прикордонні території, які ця взаємодія охоплює, повинні перебувати в центрі державної регіональної політики в Західному регіоні України. Однак на практиці, наприклад, прикордонним територіям Прикарпаття (Верховинщині) приділено незначну увагу. Як наслідок, ці райони на сьогодні фактично економічно відсталі, а транскордонне співробітництво ще донедавна було майже відсутнім. Проте певні позитивні кроки все таки є і саме на них ми хочемо зупинитися у цьому дослідженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі транскордонного співробітництва, взаємодії суб'єктів у транскордонному просторі, розвитку прикордонних територій в умовах активізації євроінтеграційних процесів, співпраці прикордонних громад присвячена значна увага дослідників. Зокрема, над цією проблематикою працювали такі науковці, як П. Беленький, В. Будкін, Ю. Візник, Д. Віллерс, В. Гудак, Фр. Гур, П. Еберхардт, В. Загорський, М. Ілієва, І. Ілько, М. Лендел, Ю. Макогон, Н. Мікула, С. Мітряєва, Р. Олейник, М. Палінчак, З. Петренко, К. Пітеліс, А. Розенблюм, Ю. Тей, Я. Хашим, А. Хіршмен, В. Чужиков, І. Школа та ін. Однак сучасному стану прикордонних територій та пошуку їх розвитку присвячено недостатньо уваги. У зв'язку з цим наше дослідження зосереджене на вивченні особливостей розвитку прикордонних територій

Івано-Франківської області з точки зору транскордонного співробітництва.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження полягає у виявленні шляхів активізації транскордонного співробітництва Івано-Франківської області у сучасних умовах.

Опис основного матеріалу дослідження. Регіональні правові акти, прийняті на Івано-Франківщині протягом 2009-2013 рр. щодо налагодження транскордонного співробітництва, наведені в табл. 1.

З метою розвитку рекреаційної інфраструктури та сприяння організації транскордонних туристичних маршрутів ще у 2006 р. областю було підготовлено для включення до Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2007-2010 роки такі проекти: «Будівництво автомобільної дороги Верховина – державний кордон з Румунією», «Створення міждержавної геоінформаційної системи (ГІС) екологічної безпеки природоохоронних територій України та Румунії для розвитку туристичної індустрії й оздоровлення доквілля Гуцульщини і Марамурешчини». Проте вони так і не були реалізовані, а за період, що минув, проводилася і продовжується на сьогодні робота щодо часткового впровадження цих проектів. Головною перешкодою узгодження будівництва транскордонної дороги є не тільки проблема фінансування (хоча для суміжного румунського повіту це не проблема, адже 15 % повітового бюджету Марамурешу передбачено на будівництво і ремонт доріг), але й те, що українською стороною висувається пропозиція (незважаючи на хронічну дефіцитність відповідних вітчизняних проектів) про спорудження дороговартісної автотраси, що у 5 разів дорожче за румунську пропозицію.

Аналіз змісту вищезазначених нормативно-правових актів дозволяє констатувати, що транскордонне співробітництво області розвивається недостатньо активно, однак

© Гаврилко Петро Петрович, к.е.н., проф., директор Ужгородського торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету

Колодійчук Анатолій Володимирович, к.е.н., доц. Ужгородського торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету

спостерігаються певні позитивні зрушення. Мова йде про низку важливих заходів, що реалізовувалися протягом 2009 – 2013 рр.:

- 1) створення повноцінного пункту пропуску через українсько-румунський кордон;
- 2) розроблено низку документів щодо вибудовування концептуальних засад налагодження транскордонної співпраці Івано-Франківщини та її окремих територій;

3) приділено значну увагу питанням механізмів реалізації транскордонних проектів.

Міжрегіональні угоди Івано-Франківщина підписала всього з трьома повітами Румунії (Васлуй (2003), Сучава (2004) та Марамуреш (2008)). Проте предметом нашого дослідження є остання з цих угод – з румунським повітом (жудецем) Марамуреш, що межує з Прикарпаттям.

Таблиця 1

Нормативно-правова база Івано-Франківщини з питань транскордонного та прикордонного співробітництва в 2009-2013 рр. *

I. Розпорядження голови Івано-Франківської ОДА	II. Рішення Івано-Франківської обласної ради та Івано-Франківської міської ради
<p>від 19.07.2013 р. № 497 «Про створення робочої групи із дослідження економічних та соціальних передумов відкриття пункту пропуску Шибене-Поєніле-де-Суб-Мунте»;</p> <p>від 27.08.2013 р. № 577 «Про обласну комісію з конкурсного відбору проектів транскордонного співробітництва»;</p> <p>від 14.10.2013 р. № 690 «Про створення робочої групи з питань підготовки проектів у рамках Стратегії ЄС для Дунайського регіону»;</p> <p>від 02.12.2013 р. № 795 «Про участь у міжнародній конференції в Європарламенті з питань розвитку стратегії ЄС для регіону Карпат»;</p> <p>від 04.09.2012 р. № 646 «Про членство в Інституті Регіонів Європи (ІРС)»;</p> <p>від 18.09.2012 р. № 677 «Про управління зовнішніх економічних зв'язків і туризму Івано-Франківської обласної державної адміністрації»;</p> <p>від 07.12.2012 р. № 889 «Про обласну конкурсну комісію з відбору проектів транскордонного співробітництва»;</p> <p>від 11.07.2011 р. № 471 «Про додержання прикордонного режиму»;</p> <p>від 09.11.2011 р. № 748 «Про проект регіональної цільової програми розвитку міжнародного співробітництва області на 2012-2015 роки».</p>	<p>від 24.03.2011 р. № 83-4/2011 «Про реалізацію Резолюції та Рекомендації Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи «Сталий розвиток гірських регіонів та досвід Карпатських гір»;</p> <p>від 25.11.2011 р. № 321-11/2011 «Про регіональну цільову програму розвитку міжнародного співробітництва області на 2012-2015 роки»;</p> <p>від 08.06.2012 р. № 550-15/2012 «Про внесення змін до рішення обласної ради від 24.03.2011 р. № 83-4/2011 «Про реалізацію Резолюції та Рекомендації Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи «Сталий розвиток гірських регіонів та досвід Карпатських гір»»;</p> <p>від 28.09.2012 р. № 664-17/2012 «Про підтримку перспективних проектів транскордонного співробітництва»;</p> <p>від 23.11.2012 р. № 728-19/2012 «Про внесення змін до рішення обласної ради від 25.11.2011 р. № 321-11/2011 «Про регіональну цільову програму розвитку міжнародного співробітництва області на 2012-2015 роки»»;</p> <p>від 27.12.2013 р. № 1156-27/2013 «Про укладення міжнародного договору щодо відкриття міжнародного пункту пропуску на українсько-румунському кордоні»;</p> <p>від 27.06.2014 р. № 1313-29/2014 «Про внесення змін до рішення обласної ради від 25.11.2011 р. № 321-11/2011 «Про регіональну цільову програму розвитку міжнародного співробітництва області на 2012-2015 роки»; Програма розвитку міжнародного і транскордонного співробітництва м.Івано-Франківська на 2014-2017 роки, затверджена рішенням Івано-Франківської міської ради від 06.02.2014 р. №1316-41.</p>

*складено авторами

Угода про міжрегіональне співробітництво між Івано-Франківською обласною державною адміністрацією та повітовою Радою Марамуреш була підписана 29 березня 2008 року. В документі мова йшла про налагодження міжрегіонального співробітництва у торгово-економічній, науково-технічній та культурній сферах. На виконання зазначеної Угоди розроблені і впроваджуються спільні плани заходів, перспективним напрямом яких є ознайомлення з румунським досвідом щодо європейської інтеграції та використання фондів ЄС. Також було досягнуто домовленості щодо візиту в Марамурешський повіт офіційної

делегатії Івано-Франківської області на чолі з головою обласної державної адміністрації.

Крім того, за цей період реалізовувалася Програма сусідства Україна-Румунія “Створення транскордонної мережі розвитку та просування туристичних та інвестиційних можливостей Івано-Франківської області України та повіту Марамуреш Румунії”. Це – базовий змістовний проект міжрегіональної співпраці, загальною метою якого є створення основи та умов для розвитку транскордонного туризму у двох прикордонних регіонах. Реалізація цього проекту спрямована на: 1) започаткування ініціатив співробітництва з румунськими агенціями та обмін

досвідом через розвиток інституцій та інституціональних рамок для транскордонного туризму; 2) підвищення якості та збільшення кількості послуг у регіонах, які прийматимуть міжнародних та місцевих відвідувачів; 3) створення спільної системи просування туризму; 4) пошук і вивчення можливостей спрощення системи проходження українсько-румунського кордону для пішоходів та велосипедистів.

Очікувані результати виконання цього проекту: співробітництво щодо обміну досвідом з румунськими агенціями шляхом розвитку інституцій та інституційних рамок транскордонного туризму під керівництвом Україно-Румунського ресурсного центру з туризму та бізнесу (м. Івано-Франківськ); підвищення якості та збільшення кількості послуг у регіонах, які прийматимуть міжнародних та місцевих відвідувачів; створення спільної Україно-Румунської системи просування туризму, що включатиме проведення маркетингових досліджень з транскордонного туризму, організацію ознайомлювальних турів, розповсюдження інформаційних матеріалів та спільну участь у національних туристичних заходах; налагодження діалогу з прикордонними органами влади обох країн з приводу відкриття кордону для пішоходів та велосипедистів. Виконавцями та партнерами проекту виступили Івано-Франківська обласна державна адміністрація, Туристична асоціація Івано-Франківщини, Карпатський національний природний парк, Асоціація EcoLogic (повіт Марамуреш, Румунія). Зазначимо, що саме завдяки цій Програмі вже формується прикордонний перехід у Верховинському районі. І, що не менш важливо, завдяки реалізації заходів цієї програми у найближчій перспективі можливим стане формування транскордонного туристичного кластера між Прикарпаттям та Рушанською долиною.

Наразі Івано-Франківщиною також підписані і реалізуються певні галузеві міжрегіональні угоди. Так, між департаментом охорони здоров'я Івано-Франківської облдержадміністрації та адміністрацією фтизіатричної клініки з м. Баямаре повіту Марамуреш 6 вересня 2013 року в м. Івано-Франківськ підписано угоду про співпрацю та партнерство між спеціалізованими клініками фтизіопульмонологічного профілю в м. Івано-Франківськ (Україна) та м. Баямаре повіту Марамуреш (Румунія).

Важливим аспектом транскордонної взаємодії, чи не найважливішим з точки зору її організаційного оформлення, є участь області у діяльності єврорегіонів. Для Івано-Франківщини це єврорегіони «Карпати» і «Верхній Прут».

Для організаційного оформлення транскордонного співробітництва важливим аспектом виступає розбудова транскордонної інноваційної інфраструктури. Так, у 2008 році Мінрегіонбудом спільно з Національною академією наук України на виконання п. 6 розпорядження КМУ від

10.09.08 № 1214-р. розроблено проект Національної стратегії створення і ведення транскордонних кластерів як інструменту реалізації державної регіональної транскордонної політики. Цей документ для Івано-Франківської області пропонує дві транскордонні кластерні ініціативи: 1) лісовий транскордонний кластер (як частину прикордонних Карпатських регіонів України та суміжних країн); 2) транскордонний туристично-рекреаційний кластер (також у складі Карпатської прикордонної частини України та суміжних країн). Проте на цей час жоден з пропонованих транскордонних кластерів на Івано-Франківщині не діє.

Крім того, ще до розроблення вищезазначеної Стратегії, у 2007 році Івано-Франківська ОДА спільно з Львівською, Чернівецькою та Закарпатською облдержадміністраціями висловили зацікавленість у формуванні лісового кластера в Українських Карпатах і підписали меморандум про співпрацю у проведенні кластерного аналізу лісового сектору Карпатського регіону. Керуючись цим меморандумом, проведення кластерного аналізу ініціював Швейцарсько-український проект розвитку лісового господарства FORZA за участю НЛТУУ у Львові, Міжнародного інституту лісу та деревини Університету Мюнстера (ФРН), Швейцарської агенції розвитку і співпраці та інших зацікавлених сторін. Ця робота проводилася протягом 2009 – 2013 рр., а її проміжні результати доводилися до відома всіх чотирьох ОДА, а також регіональних ЗМІ. Як результат, виявлено і обґрунтовано можливість формування лісового кластера і його спеціалізації в таких напрямках, як деревообробка, дерев'яне будинкобудування, лісовий туризм, переробка недеревної лісової продукції.

Таким чином, аналітичний проект FORZA можна розглядати як важливу передумову формування кластерної транскордонної ініціативи в Прикарпатті, проте не єдиною. Так, ще в 2005 р. було проведено «Українське кластерне дослідження». За його підсумками були висловлені такі пропозиції щодо формування кластерів на Івано-Франківщині: створення низки рекреаційно-туристичних кластерів (які б охоплювали 66 підприємств та осередків туризму), Тисменицького хутряного кластера, лісопромислового кластера (за участю 285 підприємств регіону), кластера народних художніх промислів «Сузір'я».

Крім того, Івано-Франківщина є членом транскордонного партнерства Програми прикордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства і партнерства (ІПС ЄСІП) на теренах Польщі, України та Білорусі, що активно формується на сьогодні за підтримки ЄС. У рамках цієї Програми реалізуються два основні механізми активізації регіонального розвитку – ТАІЕХ (Технічної допомоги та обміну інформацією) та Twinning – обмін управлінського досвіду на регіональному рівні. Цим транскордонним партнерством декларуються такі цілі, як зростання конкурентоспроможності регіонів, які беруть участь

у цьому партнерстві, підвищення соціально-економічного рівня їхнього розвитку, посилення взаємодії громад прикордонних територій.

Прикордонним регіоном Івано-Франківську область робить її вихід на ділянці близько 50 км до Державного кордону з Румунією. Згідно з офіційною інформацією Держприкордонслужби України [5] на сьогоднішній день діючими є 10 пунктів пропуску (пунктів контролю) на українсько-румунському кордоні. З них 5 знаходиться в Закарпатській області, 2 – в Чернівецькій, 3 – в Одеській. У той же час на Прикарпатті такі пункти пропуску відсутні. Тим не менше, протягом періоду (2009-2013 рр.) місцевими органами влади Івано-Франківщини та органами влади суміжного румунського повіту (жудецу) Марамуреш активно велася і продовжується робота зі створення міжнародного пункту пропуску Шибене-Поєніле-де-Суб-Мунте для автомобільного та пішохідного сполучення, який планується розмістити за 10 км від присілку Шибене села Явірника Зеленьської сільської ради Верховинського району, біля г. Копилаш (Мармароський масив, Чивчинські гори) на висоті близько 1600 м над рівнем моря. Створення такого пункту пропуску дасть регіону цілу низку переваг:

- транспортні переваги: зростання обсягів пасажироперевезень (у тому числі іноземних туристів), причому не лише до Румунії, але й країн Балканського півострова, що стане додатковим джерелом надходжень до місцевого та державного бюджетів. За оцінками експертів [3], у найближчі 5 років після відкриття пункту пропуску середній дохід становитиме близько 115 млн євро; істотно поліпшиться транспортне сполучення з південними районами Івано-Франківщини, адже відкриття пункту пропуску вимагає будівництва автодороги 4 категорії, яка з'єднає Прикарпаття з румунським повітом Марамуреш (дорога проходитиме від Верховини до кордону з Румунією (40 км), через села Льці, Красник, Топільче, Зелене та Явірник);

- інвестиційні переваги: у районі розташування можливого пункту пропуску – Верховинщині – розташовані щонайменше три важливі для економіки регіону інвестиційно привабливі об'єкти (гірськолижні комплекси «Чорногора», «Кринта» та рекреаційний комплекс «Гаджина»). Таким чином відкриваються можливості для створення нових робочих місць, розвитку інфраструктури південної частини регіону;

- соціальні переваги: створення щонайменше 3000 нових робочих місць з одного боку, а також розвиток туристично-рекреаційної індустрії з іншого боку;

- переваги, пов'язані з економією на трансакційних витратах: за оцінками Івано-Франківського РЦПР [1], економічний ефект від скорочення затрат часу і транспортних витрат становитиме у перший рік експлуатації пункту

пропуску 860 тис. євро, а всього за наступні 5 років – 1,2 млн євро. Крім того, варто наголосити також на синергетичному ефекті від поглиблення міжнародного поділу праці в суміжних регіонах у перспективі і взаємному переплетінні національних процесів відтворення виробництва;

- транскордонні переваги: відкриття пункту пропуску дасть змогу широко впроваджувати програми транскордонного співробітництва з румунською стороною, власне і саме створення пункту пропуску стане першим прикладом налагодження успішної транскордонної взаємодії. Таким чином Верховинщину вдасться трансформувати з «важкодоступного закутка» Івано-Франківщини в район активного транскордонного співробітництва.

Особливістю організаційної інфраструктури перетину кордону є те, що в Івано-Франківську діє польський візовий центр, у той же час румунське консульство або його представництво відсутні.

Виходячи з усього наведеного вище, можна сформулювати такі рекомендації щодо активізації транскордонного співробітництва Івано-Франківщини:

1) прискорення створення українсько-румунського пункту пропуску через кордон «Шибене-Поєніле-де-Суб-Мунте»;

2) активізування співробітництва Прикарпаття з іншими регіонами в рамках єврорегіонів «Карпати» і, особливо, «Верхній Прут»;

3) створення двох транскордонних кластерів на Івано-Франківщині (лісового і туристичного);

4) розвиток інноваційно-інвестиційної інфраструктури регіону (спираючись на такі прикарпатські інноваційні об'єкти, як Галицький інноваційний кластер, Нафтогазований науковий парк тощо);

5) побудова прикордонної інфраструктури на Верховинщині в рамках відкриття нового пункту пропуску через кордон, розвиток організаційної інфраструктури перетину кордону. Ще з 2005 року планувалося відкрити в Івано-Франківську представництво румунського консульства у Чернівцях, проте цю ініціативу так і не було реалізовано. На наш погляд, це створює на сьогодні серйозний бар'єр на шляху транскордонної взаємодії з румунською стороною;

6) стимулювання послідовного зростання товарообороту між Івано-Франківщиною та суміжними румунськими регіонами;

7) створення спеціальної або вільної економічної зони на Верховинщині для залучення іноземних, у першу чергу, румунських інвестицій.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Як свідчить практика, обласна влада зорієнтована у сфері міжнародного співробітництва в основному на польський вектор. На наш погляд, це не є зовсім правильною регіональною політикою, тому що такий стан речей посилює регіональні диспропорції соціально-економічного розвитку самої Івано-Франківщини, зокрема її

північної та південної частин. Саме активізація ТКС з румунською стороною створить у перспективі умови для перетворення Верховинщини та інших південних районів Прикарпаття в зону прискороного економічного розвитку. Це можна здійснити шляхом розвитку тут транспортної, туристично-рекреаційної, фінансової, логістичної інфраструктур, підвищення інвестиційної привабливості території. А для цього варто створити в південних районах Івано-Франківщини спеціальну економічну зону (СЕЗ) або вільну економічну зону (ВЕЗ) для стимулювання залучення іноземних, у першу

чергу, румунських інвесторів, адже Румунія у 2013 р. знаходилася лише на 15 місці серед списку інвесторів регіону за обсягами прямих іноземних інвестицій. Крім того зазначимо, що мова йде переважно про сільську та гірську місцевості і, на наш погляд, саме теоретичні та практичні напрацювання вчених Інституту регіональних досліджень НАН України у галузі розвитку сільських та гірських територій могли би стати науковим підґрунтям прискороного розвитку Верховинщини. Потенціал українсько-румунської взаємодії у цьому регіоні значний, проте на сьогодні лише починає реалізовуватися.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Офіційний сайт Івано-Франківського регіонального центру з інвестицій та розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.investin.if.ua/>
2. Конкуренентоспроможність регіону в умовах кластеризації національної економіки: сутність та інструментарій оцінювання: монографія / В.В. Овчарук, О.О. Маслак, К.О. Дорошевич. – Львів: Ліга-Прес, 2014. – 196 с.
3. Інформаційний портал «Стик». Новини Івано-Франківська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://styknews.info/novyny/ekonomika/>
4. Офіційний сайт Головного управління статистики в Івано-Франківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ifstat.gov.ua/>
5. Офіційний сайт Держприкордонслужби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dpsu.gov.ua/ua/static_page/50.htm
6. Офіційний сайт єврорегіону Карпати-Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://euroregionkarpaty.com.ua/>
7. Офіційний сайт Івано-Франківської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.if.gov.ua/>

REFERENCES

1. Ofitsiynyi sait Ivano-Frankivskoho rehionalnoho tsentru z investytsii ta rozvytku [Official site of Ivano-Frankivsk Regional Center for Investment and Development]. www.investin.if.ua. Retrieved from <http://www.investin.if.ua/> [in Ukrainian].
2. Ovcharuk, V.V., Maslak, O.O., & Doroshevych, K.O. (2014). Konkurentospromozhnist rehionu v umovakh klasteryzatsii natsionalnoi ekonomiky: sutnist ta instrumentarii otsiniuvannia [The competitiveness of the region in terms of clustering of national economy: the nature and evaluation instruments]. Lviv: League-Press [in Ukrainian].
3. Informatsiynyi portal "Styk": novyny Ivano-Frankivska [Information portal - interface "Styk": news of Ivano-Frankivsk]. styknews.info/novyny/ekonomika/. Retrieved from <http://styknews.info/novyny/ekonomika/> [in Ukrainian].
4. Ofitsiynyi sait Holovnoho upravlinnia statystyky v Ivano-Frankivskii oblasti [Official site of the Main Department of Statistics in Ivano-Frankivsk region]. www.ifstat.gov.ua/ Retrieved from <http://www.ifstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
5. Ofitsiynyi sait Derzhprykordonsluzhby Ukrainy [Official site of the State Border Service of Ukraine]. dpsu.gov.ua/ua/static_page/50.htm Retrieved from http://dpsu.gov.ua/ua/static_page/50.htm [in Ukrainian].
6. Ofitsiynyi sait yevrorehionu Karpaty-Ukraina [Official site of Carpathians Euroregion-Ukraine]. euroregionkarpaty.com.ua Retrieved from <http://euroregionkarpaty.com.ua/> [in Ukrainian].
7. Ofitsiynyi sait Ivano-Frankivskoi oblasnoi derzhavnoi administratsii [Official site of Ivano-Frankivsk Regional State Administration]. www.if.gov.ua/ Retrieved from <http://www.if.gov.ua/> [in Ukrainian].